

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

КОЗАЦЬКА ДОБА

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ - КОЗАЦЬКА ДОБА 8-а кл.

Марія Кіцюк

УКРАЇНА ПІД ПОЛЬЩЕЮ Й ЛИТВОЮ

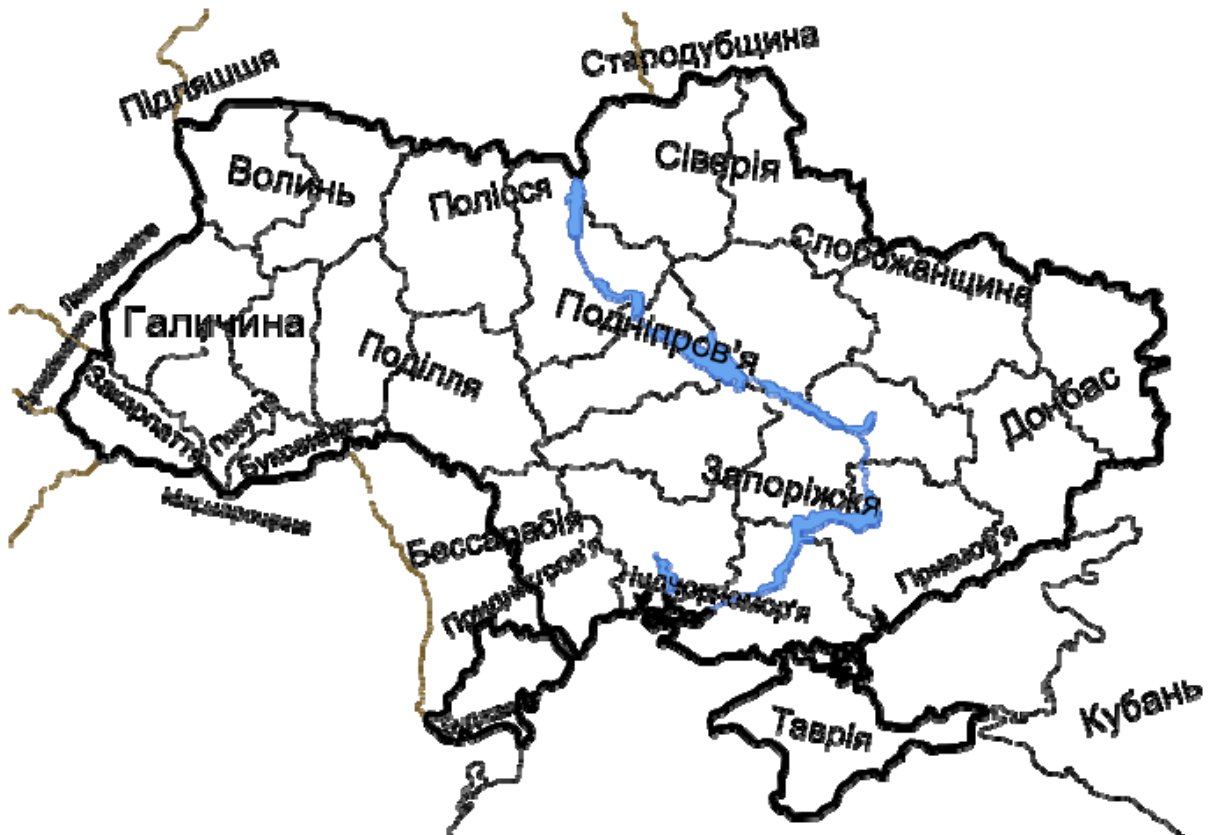
В 1340-ому році помер Юрій II, останній князь Галицько-Волинської держави. Українська княжа держава перестала існувати. Землі України було поділено між Литвою й Польщею. Трохи пізніше почали також нападати на Україну татари, які поселилися на Криму і там постійно жили. В цей тяжкий для України час повстає в Україні славне лицарство - козаки, які стали на оборону українського народу.

1. **Українські землі під Польщею** - коли помер останній Галицько-Волинський князь Юрій II, поляки напали на Львів, столицю Галичини, і забрали скарби галицьких князів зі Львова до Польщі. По довгій війні поляки забрали Галичину і Холмщину і почали заводити на українських землях нові порядки.
  - Землю роздали польським панам і завели **панщину**. Наші селяни мусіли працювати на польських панів, як кріпаки, без жадної заплати. Панщина в Україні тривала майже 300 років.
  - До міст почали наїздити поляки й німці й польська влада віддавала їм у руки торгівлю й промисловість (trade and industry). Українське життя по містах занепало, бо владу мали в своїх руках поляки, а українці перестали бути господарями на своїй землі.

2. Українські землі під Литвою

- Інші українські землі – **Волинь, Полісся, Поділля, Київщина** - перейшли під владу Литви. Литовці були прихильні до України. Життя українців під Литвою було багато легше, як під Польщею. Литовські князі прихильно ставилися до українців. Вони прийняли християнство з України, уживали українську мову, будували церкви й монастирі та веліли (ordered) переписувати старі українські книги.
- Однак це не тривало довго. В 1385-ому році литовський князь Ягайло одружився з польською королевою Ядвігою. В той спосіб поляки поширили й скріпили свою державу. Ягайло охрестився в римокатолицькому обряді і в усьому слухав польських панів. Українські землі, які належали до Литви, перейшли під владу Польщі.

ЛЮБЛИНСЬКА УНІЯ

1. Люблинська унія - в 1569-ому році у місті Люблині Польща й Литва підписали договір, щоб ще більше з'єднати свої держави. Тим договором Польща й Литва злучили свої землі в одну державу й мали спільного короля. Таким чином українські землі опинилися під Польщею.
2. Життя українців під Польщею було дуже тяжке. Нащадки (descendants) князів і бояр (noblemen), які стояли колись на чолі українського народу, в більшості покинули свій нарід і спольщилися. Землі України роздано польським панам, а селяни, що віддавна жили на тих землях не мали ніяких прав і ставали власністю (property) панів. Вони платили великі податки та мусіли тяжко працювати для панів. Без дозволу пана, селяни не могли переїхати в інше село, чи місто, тому їх називали кріпаками (прикріплені до землі). Вони не могли посилати своїх дітей до школи й не могли нічого купити чи продати. (За княжих часів, коли Україна мала свою державу, селяни були вільні та мали свою землю.)
3. По містах України поселилися поляки й німці. Вони мали все в своїх руках. Права (rights) українців, які жили по містах були дуже обмежені. Українська церква також занепала, а поляки поширювали римо-католицьку релігію. Щоб боронитися, люди почали організувати церковні братства, а деякі втікали за Дніпрові пороги і там zaloжили Січ.

Питання:

1. Коли і чому перестала існувати Українська княжа держава?
2. Хто забрав українські землі?
3. Яке було життя наших людей під Литвою?
4. Що це таке Люблинська унія? Хто і коли її заключив?
5. Які наслідки мала Люблинська унія для України?
6. Яке було життя українських селян під владою Польщі?
7. Як боронилися люди перед панщиною і польською владою?

ЦЕРКОВНІ БРАТСТВА

1. Під польським пануванням, по містах владу в свої руки взяли поляки. **Українці не мали ніяких прав.** Поляки не дозволяли українцям вести торгівлю та купувати дома. У Львові українці могли мешкати тільки на одній вулиці, яка називалася “Руська”. В деяких містах поляки не дозволяли ставити церкви, або дзвонити в дзвони.
2. **Щоб боронитися перед поляками українські міщани** (ті що жили в містах) **організували братства при церквах.** Щомісяця братчики платили невелику вкладку (dues), але за це вони мали різні користі. Церковні братства **опікувалися церквами, друкували книжки, закладали шпиталі, школи й кредитівки,** де люди могли позичати гроші. Вони також **допомагали** хворим і всім хто потребував помочі, особливо вдовам (widows) і сиротам (orphans). Членом церковного братства міг бути кожний, хто хотів записатися. Коли хтось з братчиків провинився, його судив братський суд і карав грошевою карою, або ув’язненням у церковній дзвіниці (bell tower).
3. **Львівське братство** – було найстарше й найбільше братство. Львівське братство також **заснувало гімназію** (high school) і **першу друкарню** (printing press) в Україні. Першу книжку **Апостол** видали старо-слов’янською мовою в 1573-ому році. В цій друкарні **друкували церковні книги, шкільні підручники (textbooks) і збірники пісень.** До того часу всі книжки треба було переписувати рукою і це забирало багато часу. Тому книжки були дуже дорогі. Але в 15-ому столітті німець Іван Гутенберг винайшов спосіб, як друкувати книжки.

Питання:

1. Яке було життя українців, що жили по містах?
2. Як вони боронилися перед польським урядом?
3. Хто закладав українські церковні братства?
4. Яку користь приносили церковні братства?
5. Яке братство було найбільше й що воно зробило?

БЕРЕСТЕЙСЬКА УНІЯ

1. Україна прийняла християнство з Греції в 988-ому році. В той час церква була об'єднана й не було поділу на православних і католиків. Але в 1054-ому році Греція (Візантія) відділилася від церкви в Римі й так прийшло до поділу на православних і католиків. Цей поділ триває до сьогодні. Тепер в Україні більшість людей є православні, але є також українці-католики.
2. В той час, коли Володимир Великий наказав охрестити Україну, Греція мала високу культуру, яка разом з християнством прийшла в Україну. Але в 1453-ому році турки (Moslems) забрали Грецію. Турки переслідували християн і під їх владою грецька церква втратила давню силу й значення. Це мало дуже негативні наслідки для церкви в Україні. Україна не мала більше зв'язків з Грецією й українська церква почала занепадати (decline). Священики були часто без належної освіти, бо не було в Україні вищих шкіл і часом пани навіть примушували священиків робити панщину разом з їхніми парохіянами. Єпископів призначали польські королі і часто єпископом ставав той, хто заплатив королеві більше грошей.
3. **Берестейська унія 1596 р.** – щоб рятувати українську церкву від дальшого занепаду, деякі українські єпископи (bishops) заключили церковну унію з Римом і приєднали українську церкву до Риму. Ця злука нашої церкви з **Римом** називається Берестейська унія. Однак деякі єпископи виступили проти Берестейської унії. В Україні почалася релігійна боротьба між православними й католиками. Ця боротьба принесла багато шкоди українському народові.

ШКОЛИ

В давні часи були в Україні тільки невеликі школи при церквах. Учили в них священики або дяки. Вчили тільки читати, писати й трохи рахувати. Однак деякі люди розуміли, що нам треба мати вищі школи, щоб молодь могла здобути таку освіту, яку мали інші народи. **Князь Костянтин Острозький заснував Острозьку академію, а київський митрополит Петро Могила заснував Києво-Могилянську академію.**

1. **Острозька академія** - це була вища школа, яку заснував князь Костянтин Острозький в місті Острозі на Волині в 1580-ому році. Костянтин Острозький походив з княжого роду й був дуже багатий. Він старався допомогти своєму народові. Він опікувався українськими письменниками й вченими та заснував друкарню. В цій друкарні була видрукована Біблія. Це була перша Біблія видрукована слов'янською мовою. Але найбільшу славу князь Костянтин Острозький здобув собі тим, що заснував першу вищу школу в Україні. В цій школі навчалися різні славні люди, наприклад, Петро Конашевич Сагайдачний. Після того, як Україна проголосила незалежність в 1991-ому році Острозьку академію відновлено. Наша діаспора допомагає їй фінансами.
2. **Києво-Могилянська академія** - Києво-Могилянську Академію заснував Київський митрополит Петро Могила при кінці 17-го століття. Там вчили різні предмети, але найбільше вчили латину. Учні не тільки читали римських письменників, але мусіли також говорити по латинськи та писати оповідання й вірші латинською мовою. Учні жили по бурсах (boarding houses). Під час Різдвяних свят вони ходили по хатах колядувати, а при тім показували вертеп – Матір Божу з Ісусиком, св. Йосифа, а також пастирів (shepherds), трьох царів та інші особи зі Святого Письма. Московський уряд закрити Києво-Могилянську академію в 1817-ому році. Києво-Могилянську академію відновлено після проголошення незалежності України. Навчання там проходить українською й англійською мовами.

Питання:

1. Коли й звідки Україна прийняла християнство?
2. Що сталося в 1054-ому році? в 1453-ому році? Що це таке Берестейська унія? Хто, коли і з ким її заключив?
3. Чому українська церква хотіла заключити унію з римо-католицькою церквою, головою якої є Папа? Які це мало наслідки?
4. Чому тепер деякі українці є православні, а деякі греко-католики?

5. Назви дві вищі школи в Україні. Хто і коли їх заснував? Чому ці школи були важливі? Чи ці школи існують і тепер?

ТАТАРСЬКІ НАПАДИ

1. В ті часи польського панування на українських землях, Україна переживала ще одно нещастя, а саме **напади татар на Україну**. Татарські напади **тривали кілька століть і дуже нищили Україну**. Татари - це були кочовики (nomads), які прийшли в українські степи з Азії. Вони здобули й знищили Київ ще в 1240-ому році й тоді Київська держава перестала існувати.

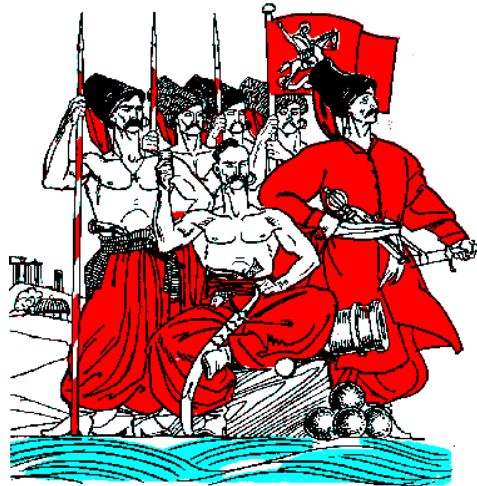
2. В 15-ому столітті татари поселилися на Криму та в степах біля Дніпра і щороку нападали на наші села, руйнували все й забирали людей в неволю. Татари забирали людей на Крим і там продавали їх як невільників. Татарські напади завдали величезної шкоди нашому народові й тривали кілька століть. Українські землі в той час належали до Польщі, але поляки мало дбали про

охорону українського населення від нападів татар. Тому люди самі почали організувати оборону рідного краю. Цими оборонцями були козаки.

ПОЧАТКИ КОЗАЧЧИНИ Й ЗАСНУВАННЯ СІЧІ

Козаки - деякі відважні люди втікали від панів у степи за Дніпрові пороги на Запоріжжя, хоч там було дуже небезпечно. Через татарські напади південна частина України була незаселена, хоч земля там була дуже багата на звірята й рибу. Ці люди гуртувалися по сто, чи по тисячу, добували собі зброю, полювали на звірята, ловили рибу, збирали мед і так жили. Часто на них нападали татари й вони постійно мусіли від них оборонятися, а часом вони самі нападали на татар, відбирали від них здобич і визволяли невільників. Цих людей називали козаками.

КНЯЗЬ ДМИТРО БАЙДА ВИШНЕВЕЦЬКИЙ

1. Дмитро Байда Вишневецький заснував Запорізьку Січ приблизно 1550-го року, але перші вістки про козаків записані в хроніках вже в 1492-ому році. Вишневецький походив з Волині. Він був багатий чоловік, але залишив своє майно й пішов до козаків.

2. Під його проводом, козаки збудували оборонну фортецю (fortress) на острові (island) Хортиця на Дніпрі. Цю фортецю, де жили козаки називали **Січ, або Запорізька Січ** тому, що вона знаходилася за порогами (rapids) на Дніпрі. Під проводом Дмитра Байди Вишневецького (козаки назвали його Байдою), козаки постійно билися з турками й татарами. В одній битві Вишневецького зловили татари, повісили за ребро й замучили на смерть. Люди створили думу (epic poem, ballad) про смерть Байди. В думі говориться, що Байда волів померти радше ніж зрадити християнську віру й свій нарід.
3. Думи це історичні пісні з часів козаччини. У думах кобзарі звеличували козацьких отаманів, оспівували козацькі походи, бої та визволення козаків з татарської неволі. Думи складали й співали кобзарі, звичайно старі, сліпі козаки, що втратили зір у боях. Співали при звуках кобзи, що є прадавнім українським народнім інструментом, відомим ще тоді, коли панувала Київська Русь. В 17-ому столітті кобзу почали називати бандурою, а кобзарів - бандуристами. Кобзарі/бандуристи ходили по всій Україні й відіграли велику роль в житті українського народу. Вони закликали народ до боротьби проти ворогів. За це вороги переслідували їх і навіть убивали їх.

ПРО ЗАПОРІЗЬКУ СІЧ ТА ПРО ЗАПОРОЖЦІВ

Осідком козаків була Запорізька Січ на острові на Дніпрі, пониже порогів. Там запорожці жили постійно. Жінок на Січі ніхто не смів мати, навіть отаман. Начальником усього запорізького війська був гетьман. У важних справах козаки скликали раду, щоб порадитися, що робити. На січовий майдан виходили козаки

й старшина. Гетьман говорив чому він скликав раду й питався козаків, що вони думають. Козаки вигуками давали знати, як хочуть вирішити справу. На раді козаки вибирали також гетьмана. Кидали шапки вгору й вигуками давали знати кого хочуть мати за гетьмана. Гетьман мав дуже велику владу, неслухняних міг карати навіть смертю. Щороку на весні на Січі приймали тих, які хотіли стати козаками. Три роки вони відбували пробу, помагали старшим козакам і вчилися, як вживати зброю й воювати. Справжніми козаками ставали вони щойно по трьох роках.

БОРОТЬБА З ТАТАРАМИ Й ТУРКАМИ

Козаки часто вели боротьбу з татарами, охороняли українські села від нападів татар та ходили походом на Чорне море. Морські походи були дуже небезпечні. Козаки будували **чайки**. Це були човни коло 20 метрів довгі та 4 метри широкі. У чайці вміщалося 50 до 70 людей. Чайками козаки плили по Дніпрі на Чорне море й нападали на татарські й турецькі міста на Кримі та в Малій Азії. Часом нападали навіть на місто Царгород. Козацькі походи завдавали великого клопоту туркам і татарам, ослаблювали їх і не давали їм змоги нападати на Україну.

Відвага козаків була відома в цілій Європі. Козаки боронили Україну (а також Європу) на протязі 300 років – від 1500 майже до 1800 року. Про козаків і їхні славні походи бандуристи складали пісні й думи. Найбільше знана дума це дума про Марусю Богуславку, яка визволила козаків з турецької неволі.

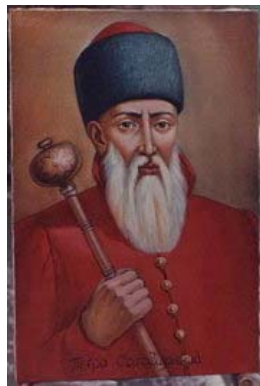
Питання:

1. Хто це були татари? Звідки і як часто нападали вони на Україну?

2. Чому в степах було дуже небезпечно жити? Хто і чому втікав у степи?
3. Хто зорганізував козаків і заснував Запорізьку Січ? Де і коли?
4. Хто був Дмитро Байда Вишневецький і що з ним сталося?
5. Що це є думи і хто їх співав?
6. Що знаєш про життя козаків?
7. Кого боронили козаки від нападів татар?
8. Заспівати якусь козацьку пісню, наприклад, “Гей, на горі там женці жнуть”

ГЕТЬМАН ПЕТРО КОНАШЕВИЧ САГАЙДАЧНИЙ

1. Сагайдачний народився в Галичині й вісім років вчився в Острозькій академії. На Запоріжжі, козаки вибрали його гетьманом. Він був відважний вояк і добрий гетьман. Він хотів мати добре військо, вимагав від козаків дисципліни та створив з козаків регулярну армію. Щороку водив козаків на Чорне море проти турків і татар. Козаки здобули місто Кафу на Криму, де татари продавали людей у неволю та визволили декілька тисяч невільників. Козаки нападали також на турецькі міста в Малій Азії і навіть на Царгород (турки здобули Царгород і цілу Грецію в 1453-ому році).
2. Козаки помагали полякам проти турків, а за це Сагайдачний вимагав від поляків, щоб вони дали більші права для українського народу і для православної церкви. В бою під Хотином у Басарабії козаки врятували Польщу від 300-тисячної турецької армії. Сагайдачний був поранений і помер у 1622-ому році. Все своє майно записав на українські школи.

3. По смерті Сагайдачного, козаки побачили, що поляки навіть не думають дати українцям більші права та якінебудь полегші, хоч вони це обіцяли. Проти

поляків почалися повстання, та ці повстання не були успішні. Вони мали успіх щойно тоді, коли гетьманом став Богдан Хмельницький.

Питання:

1. Чому Сагайдачний є одним з визначніших українських гетьманів?
2. Проти кого ходив він походом? Чому?
3. Чому Сагайдачний помагав полякам і що він домагався від поляків? Чи поляки додержали своєї обіцянки?
4. Коли й чому він помер? Що зробив перед тим, як помер?

ГЕТЬМАН БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ

1. Козаки розпочали боротьбу за визволення українського народу від поляків, але перші повстання не були успішні (were not successful). **В 1648-ому році Богдан Хмельницький організував нове повстання проти поляків.** Козаки побили польські війська й так по довгих роках неволі знову **відновилися Українська Держава, яку Україна втратила в 1340-ому році.** До помочі проти поляків, Богдан Хмельницький узяв собі татар.
2. Богдан Хмельницький вчився в школах у Києві та Львові, а тоді вступив до козацького війська. В одній битві проти турків, турки взяли його в неволю й він пробув там два роки. За той час навчився турецької й татарської мови і це йому пізніше не раз дуже допомагало.
3. Одного разу, коли Хмельницького не було вдома, один польський пан напав на його хутір, забрав хутір і побив 10-літнього сина Хмельницького так тяжко, що він помер. Хмельницький ходив до суду й навіть їздив до польського короля, але це нічого не допомогло. Хмельницький поїхав тоді на Січ, де його вибрали гетьманом.
4. Під проводом Богдана Хмельницького козаки побили поляків **під Жовтими водами, під Корсунем і під Пилявцями.** До повстання прилучилися також селяни. Польський король прислав послів до гетьмана і просив його, щоб він не нищив польську державу. Король обіцяв задовольнити всі домагання (demands) козаків. Хмельницький повернувся тоді до Києва, де народ вітав його з великою радістю.

5. **Мир у Зборові** - в 1649-ому році поляки знову почали війну проти України, але козаки побили поляків. Після того гетьман Хмельницький підписав мир (peace treaty) з поляками і **поляки визнали українську державу**. Український уряд завів усюди порядок і почав відновляти Українську Державу. Заборонено нищити панські будинки, рубати ліси, нищити худобу. Тих, що не хотіли слухати тяжко карали. Скоро по всій Україні настав лад (порядок). За столицю Хмельницький вибрав місто **Чигирин**, недалеко від Києва.
6. **Тиміш Хмельницький** – Богдан Хмельницький мав двох синів, старшого Тимоша й молодшого Юрія. Тиміш був уже дорослий і разом з батьком ходив у походи на Польщу. Гетьман хотів зробити Тимоша своїм наслідником, але Тиміш помер від рани, яку дістав у битві в Молдові.
7. **Нова війна з поляками і Умова в Білій Церкві** - поляки хотіли далі панувати над Україною й знову розпочали війну в 1651-ому році. Бій з поляками відбувся під містом Берестечко на Волині. Козакам помагали татари, але перед самим боєм татари зрадили Хмельницького та козаків і перейшли на сторону поляків. Вони вивезли Хмельницького в степи й козаки лишилися без провідника. Під Берестечком були великі багна/болота. Між козаками настало замішання й багато козаків загинуло в болотах. Тоді поляки примусили Хмельницького до нового миру в Білій Церкві. Козакам лишилася тільки Київщина, а інші землі забрали поляки. В 1652-ому році козаки знову побили польські війська й козацьке військо знову зайняло давні землі. Однак постійна війна з поляками дуже ослабила Україну. Знищено багато міст і сіл. Україна не мала сили далі сама провадити війну, а татарам не можна було довіряти.
8. **Умова в Переяславі** - Хмельницький шукав допомоги в боротьбі з Польщею. Україна не мала доброго союзника, бо татари дбали тільки про добич (booty) і в кожній хвилині могли зрадити козаків. Тому гетьман рішив заключити союз з москалями. Хмельницький і козаки не довіряли москалям. В Московщині ніколи не було демократії. Там панував деспотизм і цар мав

абсолютну владу. Та не було іншої ради, бо на Україну наступали поляки й татари.

- Козаки погодилися на Переяславську Умову. Москалі заявили, що залишать українцям їхні давні права, що не братимуть податків (taxes) і шануватимуть українські звичаї. Гетьман залишається головою держави. Якщо буде війна з Польщею, то московські війська придуть Україні на поміч. За це козаки мусіли присягнути, що будуть вірні цареві.
- Після Переяславської умови москалі дали допомогу Хмельницькому і козаки знову почали війну проти поляків. Однак українці відразу побачили, що москалі не є добрими союзниками. У всіх містах вони залишали своє військо, а в Києві почали будувати собі твердиню (fortress). Потім москалі почали вести переговори з поляками й навіть не допускали козацьких послів на ці переговори. В 1667-ому році москалі уклали договір з Польщею (**Андрусівський договір**) і дали полякам Правобережну Україну. Так москалі й поляки поділили між собою українські землі.

- Богдан Хмельницький бачив, що московський цар не думає дотримати своїх обіцянок та що москалі хочуть загарбати українські землі й поневолити Україну. Між Україною й Московщиною були великі різниці в культурі й державному устрої. Україна була демократичною республікою, а в Московщині не було демократії. Хмельницький почав шукати нових союзників. Він післав послів до Швеції, Молдавії, Угорщини й Туреччини, щоб дістати від них допомогу в боротьбі проти Польщі й Московщини. Але несподівано Хмельницький захворів і помер. Це сталося в 1657-ому році.
9. **Значення гетьмана Богдана Хмельницького** - Хмельницький є один з найважливіших постатей України. Хоч він був гетьманом не повних 10 років і майже весь той час тривала війна, **він відновив Українську державу, що була під пануванням Литви й Польщі цілих триста років. У відновленій Українській державі Хмельницький zorganizував адміністрацію, військо, скарб (treasury), судівництво (judicial system).** Він був визначним політиком, полководцем і господарем. Народ згадував його в піснях і думах довгі роки.
10. **Гетьманщина** - українську державу за часів козаччини називали Гетьманщиною тому, що на чолі держави були гетьмани.

Питання:

1. Проти кого почав повстання Хмельницький і кого взяв він за союзника?
2. Де козаки розбили польське військо?
3. Хто заключив мир у Зборові й чому цей договір був важливий для України?
4. Як гетьман Богдан Хмельницький упорядкував державу?
5. Де була його столиця?
6. Що сталося під Берестечком і які були наслідки?
7. Чому Богдан Хмельницький шукав помочі в Москві?
8. Коли й який договір зробив він з Москвою?
9. Які були умови Переяславського договору з Москвою?
10. Які були наслідки Переяславського договору для України?

ГЕТЬМАН ІВАН ВИГОВСЬКИЙ

1. Після Богдана Хмельницького, гетьманом був Іван Виговський. Він був гетьманом тільки два роки. Виговський вчився в Києво-Могилянській Академії та був **розумний, високо освічений і добрий гетьман**. Він гостро карав за провини, спирався на козацьку старшину й не довіряв простим козакам. Тому він не був дуже популярний.
2. **Московська пропаганда проти Виговського** - Виговський бачив, що Москва хоче поневолити Україну й запанувати над нею. Щоб рятувати Українську державу, він заключив союз зі Швецією й Кримом. Москалі були дуже невдоволені тим, що гетьманом вибрали Івана Виговського й почали поширювати проти нього пропаганду. Вони говорили, що Виговський є поляк, а не українець і що він хоче знову завести панщину. Проти гетьмана вибухло повстання (rebellion), але Виговський розбив (defeated) це повстання.
3. **Умова у Гадячі** - Виговський задумав почати війну проти Московщини й повернути Україні самостійність, але козацькі сили були ослабі, щоб побороти Москву. Виговський всюди шукав союзників, та тільки Польща згодилася допомогти йому. Виговський не дуже вірив полякам, але не було іншої ради. В 1658-ому році складено умову в Гадячі **між Україною й Польщею**. Поляки згодилися допомогти Україні, а за те українці мали признати владу короля.
4. **Перемога під Конотопом** - в 1659-ому році відбулася битва з москалями під Конотопом коло Чернігова. Українські війська з допомогою поляків розбили московське військо. Багато москалів загинуло, багато попало в полон. Але ця перемога не дала великої користі Україні. Польські війська, що прийшли на поміч козакам, нищили Україну так, як за давніх часів. Люди не були вдоволені зі союзу з Польщею. Вони почали виступати проти гетьмана й він зрікся булави. На Київщині селяни почали нові повстання проти поляків. Поляки думали, що це Виговський підбурює селян проти них. Вони арештували Виговського й засудили на смерть.

5. **Юрій Хмельницький** – (1659-1663) - після Виговського гетьманом був Юрій Хмельницький, син Богдана Хмельницького. Однак він був ще молодий і не був добрим гетьманом. Україна щораз більше підпадала під вплив Польщі й Московщини. Юрій Хмельницький зрікся булави й пішов у монастир.

Питання:

1. Яка була головна мета Виговського?
2. З ким і чому гетьман Виговський заключив умову і як ця умова називалася?
3. Яку пропаганду вели москалі проти Виговського?
4. Де і коли переміг Виговський москалів?
5. Хто став гетьманом після Виговського?

ПОДІЛ УКРАЇНИ

1. В 1663-ому році Юрій Хмельницький зрікся булави. В Україні в той час не було порядку і кожний робив, що хотів. **Зі заходу шарпали Україну поляки, з півночі й від сходу москалі, а з полудня турки й татари.**
2. В той час **Україна поділилася на дві частини по двох боках Дніпра: Правобережну Україну й Лівобережну Україну.** На Правобережній Україні козаки вибрали гетьманом Павла Тетерю, який підтримував Польщу, а на Лівобережній Україні, під натиском московського війська, козаки вибрали гетьманом Івана Брюховецького, який підтримував Москву. Так українська Козацька держава поділилася на Лівобережну, під протекторатом Москви, і Правобережну, під протекторатом Польщі. З того часу походять назви Лівобережна й Правобережна Україна або Лівобережжя й Правобережжя. **Цей час в історії України має назву “Руїна”.**

ГЕТЬМАН ПЕТРО ДОРОШЕНКО (1665 - 1676)

1. Петро Дорошенко був з давнього козацького роду й його називали “останнім козаком”. Він був гетьманом на Правобережній Україні й старався знову з’єднати всі українські землі в одну державу. Він був добрий і чесний гетьман і хотів тільки добра для України. За це всі його любили.
2. Він не вірив ні полякам, ні москалям і вважав Польщу й Московщину за двох головних ворогів України. Проти них шукав він союзника і **заключив союз з Туреччиною**. Турки вислали Дорошенкові велике військо на поміч проти Польщі. Дорошенко рушив з козаками й турками й звільнив Правобережню Україну від поляків. Однак турки не були добрими союзниками й люди були невдоволені поведінкою турків в Україні. Турки вороже відносилися до всіх християн, по містах і селах України почали ставити свої мечети (mosques) і навіть перемінювали церкви на мечети. Люди почали нарікати на Дорошенка.

3. Проти Дорошенка розпочали війну москалі. Вони боялися, щоб він не об'єднав всі українські землі. На Україну прийшло велике московське військо й оточило гетьманську столицю Чигирин. В козаків не стало зброї й поживи і Дорошенко мусів піддатися. Московський цар післав його на заслання й там він помер. Багато пісень зложив український нарід про гетьмана Дорошенка.
4. Після Дорошенка на Правобережній Україні не було вже жадного славного гетьмана й **Правобережна Україна перейшла під польську владу**. Проти поляків почалися селянські повстання. Тих селян і козаків, що проводили повстання й нападали на польську шляхту називали гайдамаками. Московська цариця Катерина II допомогла полякам придушити ці повстання.

Питання:

1. Коли і чому гетьманська держава поділилася на дві частини? Як вони називалися?
2. Як називалася ця доба в українській історії?
3. З ким і чому гетьман Дорошенко заключив союз?
4. Що сталося з Дорошенком?

ГЕТЬМАН ІВАН МАЗЕПА (1687-1709)

1. **Гетьман Іван Мазепа** – був один з найславніших гетьманів України. Мазепа був людиною високої освіти. Народився на Київщині понад 375 років тому. Він був дуже освічений (highly educated), вчився в **Києво-Могилянській Академії та в інших державах Європи**. Там він вивчав мови, військову справу й дипломатію. **Він знав 10 мов**, такі як латина, німецька, італійська, французька, польська. Був гетьманом 22 роки.

2. **Розбудова держави.** В той час Україна була **поділена** по ріці Дніпро на **Правобережну** (під Польщею) й **Лівобережну** (під Московщиною). Мазепа був гетьманом на Лівобережній Україні. Москва щораз більше обмежувала права українських гетьманів і навіть засилала їх на Сибір. Мазепа хотів звільнити Україну від москалів і зробити Україну знову сильною державою. Але це завдання було нелегке. В Московщині панував тоді цар Петро I, який хотів загарбати для Москви якнайбільше країн. Мазепа мусів поступати дуже обережно й робити все в таємниці.
3. Насамперед Мазепа старався розвинути й зміцнити Україну й навести всюди порядок і спокій. Він розумів, що Україна стане сильна тоді, коли люди будуть освічені й розумітимуть, що таке українська держава. Він будував за свої гроші **церкви, монастирі й школи**, відбудував багато церков, які були збудовані за княжих часів, наприклад, св. Софію та Михайлівський собор. Збудував понад 10 нових церков. Мазепа опікувався також школами й звелів збудувати новий будинок для Києво-Могилянської Академії. Як столицю України, він вибрав місто Батурин і збудував там гетьманську палату. Мав дуже гарну бібліотеку з книжками багатьма мовами світу.
4. **Москва нищить козаччину** – московський цар Петро I різними способами нищив Україну. Він сильно обмежував права гетьмана, козаків і всієї України. В 1721-ому році Петро I змінив назву своєї держави. До того часу московська держава мала назву **Московщина**, а тепер почали її називати **Росія**, щоб виглядало, що Київська Русь є частиною Московщини.
  - Петро I воював у різних сторонах світу й всюди ставив твердині й укріплення. Козаки, які до цього часу були вільні лицарі, працювали тепер, як невільники під доглядом московських доглядачів. Найбільше терпіли вони при будові нової царської столиці Петербурга. Петро I ставив Петербург у багnistому краю, серед болот і озер. Козаки мусіли копати рови й канали, в голоді й холоді, і вмирили сотнями. Кількадесят тисяч козаків померло при тих роботах. Народ казав, що **Петербург побудований на козацьких кістках**.

- Козацьке військо рідко коли перебувало в Україні. В Україні було ледве кілька тисяч козаків коло гетьмана. **Московський цар посилав козаків на війни**, які він провадив у різних місцях. В той сам час цар Петро **насилав на Україну московське військо**, яке дуже нищило українських селян. Хто хотів боронити своє майно й свою родину, того арештували й вивозили на заслання.
5. **Союз зі Швецією** - в 1707-ому році Мазепа уклав союз зі шведами. Але шведський союз не приніс щастя Україні.
- Шведський король не чекав поки Мазепа приготується до війни й несподівано прийшов зі своїм військом в Україну. Мазепа мав тільки кілька тисяч війська, бо багато українського війська було поза Україною в московських походах. На поміч Мазепі прийшли козаки із Запоріжжя.
  - Московський цар зібрав величезне військо й напав на гетьманську столицю Батурин. Козаки відбивали московські наступи, але між козаками знайшовся один зрадник, Іван Ніс. Він показав москалям тайний підземний вхід до Батурина. Москалі здобули місто, спалили його, а всіх козаків і мешканців повбивали, навіть жінок і маленьких дітей. В Батурині були великі склади харчів, одягу й зброї для козацького війська. Москалі все це забрали, або знищили.
6. **Бій під Полтавою** - відбувся в липні 1709-го року. Українське військо разом зі шведами пішли проти москалів. Цар Петро I зібрав велике військо, що вп'ятеро перевищало число шведів і козаків. Крім цього, Карло XII був поранений і не міг провадити битвою. **Петро I переміг** полки Мазепи й Карла. Московське військо зайняло всю Лівобережну Україну. Після битви Мазепа залишив Україну й переїхав до Молдавії. Там він скоро після того помер.
7. **Перше зруйнування Запорізької Січі** - московський цар Петро страшно мстився (took revenge) на українцях за те, що вони виступили проти Московщини. По всіх містах і селах москалі шукали зрадників-мазепинців. Так москалі називали прихильників Мазепи, тих, що бажали здобути самостійну Україну (пізніше українських патріотів називали петлюрівцями, а

ще пізніше бандерівцями). Він наказав карати всіх козаків, що билися по стороні Мазепи, а Мазепу казав проклинати в церквах. **За те, що запорізькі козаки стали по боці Мазепи, Петро I наказав зруйнувати Січ.** В 1709-ому році велике московське військо здобуло Запорізьку Січ. Москалі зруйнували Січ та поставили сторожу, щоб козаки не поселилися тут знову. Після того, деякі козаки перенеслися на інше місце, поза межі московської держави.

Питання:

1. Хто був царем Московщини за часів гетьманування Івана Мазепи?
2. Яка була головна мета (goal) гетьмана Мазепи?
3. В який спосіб Мазепа старався розбудувати державу?
4. Як нищив московський цар Україну й козаків?
5. З ким гетьман Мазепа зробив союз?
6. Що сталося з гетьманською столицею Батурин?
7. Де і коли відбулася битва з москалями?
8. Чому козаки й шведи програли? Які це мало наслідки для України?
9. Коли й чому москалі зруйнували Січ?

ГЕТЬМАН ПИЛИП ОРЛИК

Після смерти Мазепи, козаки, які перейшли до Молдавії разом з Мазепою, вибрали нового гетьмана. Новим гетьманом на еміграції став Пилип Орлик, генеральний писар, товариш і дорадник Мазепи. У Молдавії, в місті Бендери, гетьман Пилип Орлик і козацька старшина видали документ, який називаємо **Бендерська конституція**. Це була перша конституція України. Гетьманові Орликові ніколи не вдалося повернутися в Україну й він помер на чужині.

ЗАНЕПАД і СКАСУВАННЯ ГЕТЬМАНЩИНИ

1. **Іван Скоропадський - ще перед битвою під Полтавою, московський цар Петро I наказав козакам на місце Мазепи вибрати іншого гетьмана.** Гетьманом став Іван Скоропадський, але цар не дозволяв йому робити нічого корисного для України. Цар робив все, щоб обмежити незалежність України і щоб Україна ставала щораз слабшою. При гетьмані цар наставив свого

міністра, щоб той наглядав, що робить гетьман. Цар дальше нищив козацьке військо війнами й важкими роботами, а на Україну наслав московське військо. На Україні поселювалося щораз більше москалів.

2. **Малоросійська Колегія** - Після смерти Скоропадського московський цар Петро I не дозволив вибрати гетьмана. Україною правила Малоросійська Колегія. Замість гетьмана був тільки наказний (appointed but not elected) гетьман. Ним був Павло Полуботок. Він домагався, щоб Москва повернула Україні давні права. За це цар Петро кинув Полуботка в тюрму, де він осліп і помер. Коли помер московський цар Петро I, в Україні знову вибрали гетьмана. Ним став Данило Апостол, який багато корисного зробив для України, але по його смерті знову правила в Україні Малоросійська Колегія.
3. **Останнім гетьманом** України був **Кирило Розумовський**. В Московщині панувала тоді цариця Катерина II, що в усьому наслідувала Петра I. Вона хотіла цілковито знищити Українську державу і в 1764-ому році примусила Розумовського зректися булави. Після того знову правила Малоросійська Колегія, але в скорому часі скасували також Малоросійську Колегію.

В 1782-ому році в Україні завели московські порядки, а українських селян зробили кріпаками. Так закінчилася козаччина й українська козацька держава.

ЗРУЙНУВАННЯ ЗАПОРІЗЬКОЇ СІЧІ

Перший раз москалі зруйнували Запорізьку Січ в 1709-ому році, коли царем в Росії був Петро I. Пізніше козаки повернулися й відновили Січ. В 1775-ому році цариця Катерина II знову знищила Запорізьку Січ. Останнім кошовим був Петро Кальнишевський. Його заслали на далеку північ на Соловки й там він помер. Запорізькі землі цариця Катерина II роздала московським панам. Козаки розійшлися по різних краях, а деякі поселилися на Кубані. Це нинішні Кубанські козаки. Цар Петро I і цариця Катерина II найбільше нищили Україну. В Петербурзі є пам'ятник Петрові I-ому, який поставила Катерина II. На пам'ятнику є напис: "Первому - Вторая". Тарас Шевченко, дивлячись на той пам'ятник, написав такі

слова у поемі Сон: “**Це той Первий, що розпинав нашу Україну, а Вторая доконала вдову – сиротину...**”

Отак закінчила своє існування вільна Українська держава під владою гетьманів. Козацька держава (Гетьманщина) проіснувала приблизно 150 років (1648-1782). Хоч українські землі знову забрали вороги, значення Гетьманщини було дуже велике. Українці знову мали свою державу, свою владу й свої закони.

Питання:

1. Кого вибрали козаки гетьманом на еміграції після смерти Івана Мазепи?
2. Як називалася перша конституція України? Хто і коли її видав?
1. Кого вибрали гетьманом України з наказу московського царя?
4. Хто правив Україною після смерти Скоропадського?
5. Хто був останнім гетьманом України? Хто і коли примусив його зрезигнувати?
6. Коли москалі прилучили Україну до Московщини й завели кріпацтво?
7. Коли було знищено Запорізьку Січ?

ЗВЕДЕННЯ:

1. Після смерти останнього Галицько-Волинського князя Юрія II в 1340-ому році, Українська княжа держава перестала існувати. Польща й Литва поділили українські землі між собою. Польща забрала Галичину й Холмщину, а Волинь, Полісся, Поділля й Київщина перейшли під владу Литви. Литовські князі прихильно ставилися до України. Вони прийняли християнство з України, говорили українською мовою й шанували українські традиції.

2. Люблинська унія – в 1569-ому році Литва й Польща об’єдналися в одну державу. Тому українські землі, які були під Литвою перейшли під владу Польщі. Поляки завели панщину й селяни мусіли працювати на польських панів, а в містах поселилися поляки й німці. Життя українського народу було дуже тяжке.

3. Церковні братства – щоб боронити свої права й допомагати один одному, при церквах почали організувати церковні братства. Церковні братства опікувалися

церквами, заводили школи й шпиталі, друкували книжки, помагали вдовам і сиротам. **Князь Костянтин Острозький** відкрив вищу школу в Острозі на Волині, а **митрополит Петро Могила** відкрив вищу школу в Києві.

4. **Татарські напади й початки козаччини** – в 15-ому столітті **татари оселилися на Криму**, захопили побережжя Чорного моря й щороку нападали на Україну. Вони руйнували українські села й міста, а людей убивали, або забирали в ясир і продавали, як невільників. Хоч життя в степах було дуже небезпечне, деякі молоді й відважні люди збиралися разом і йшли в степи за Дніпрові пороги, на Запоріжжя. Їх називали козаками.

5. **Князь Дмитро Вишневецький**, родом з Волині, зорганізував козаків. На острові на Дніпрі козаки збудували фортецю, де могли постійно перебувати й легше боронитися від татар. Згодом козаки ходили походом на татар і обороняли українське населення від татарських нападів. Козаки вибирали гетьмана й всі важливі справи вирішували на козацькій раді.

6. **Гетьман Петро Конашевич Сагайдачний** – був визначним гетьманом. Він зорганізував сильне, здисципліноване козацьке військо й часто водив козаків проти турків і татар. У війнах з татарами він помагав Польщі, а за це вимагав більших прав для козаків і для православної церкви. Поляки своїх обіцянок не дотримували. Сагайдачний був ранений у битві й помер. Своє майно записав на українські школи.

7. **Гетьман Богдан Хмельницький** – визначний гетьман України, який підняв повстання проти поляків в 1648-ому році й **відновив Українську державу** після довгого поневолення, яке тривало понад 300 років. Козацьке військо, з допомогою татар, здобуло перемогу над поляками в битвах на Жовтих Водах, під Корсунем і під Пилявцями. У Зборові був підписаний договір і поляки визнали Козацьку державу. Однак поляки знову почали війну проти України. У битві під Берестечком на Волині татари зрадили козаків і багато козаків згинуло. Хмельницький почав шукати нових союзників і заключив **Переяславський договір** з москалями в 1654-ому році. Він скоро побачив, що москалі не є добрими союзниками й почав переговори з іншими державами, але захворів і помер в 1657-ому році.

8. Гетьман Іван Виговський – після смерти Богдана Хмельницького гетьманом був Іван Виговський. Він заключив договір з поляками у Гадячі, щоб звільнити Україну від москалів. Битва з московською армією відбулася під Конотопом в 1659-ому році. Однак поляки поводитися в Україні не як союзники, а як колишні пани. Також москалі вели пропаганду проти гетьмана й говорили, що Виговський поляк і хоче знову завести панщину. Проти Виговського вибухло повстання і він зрікся булави. Після нього гетьманом був Юрій Хмельницький, молодший син Богдана Хмельницького. Але він не вмів провадити державою. Він зрікся булави й пішов до монастиря.

9. В той час Україна поділилася на дві частини: Правобережну Україну й Лівобережну Україну. Границею була ріка Дніпро. Лівобережна Україна вибирала свого гетьмана, а Правобережна свого. Цей період в історії України дістав назву **Руїна**.

10. На Правобережній Україні був тільки один визначний гетьман. Це був **Петро Дорошенко**. Дорошенко хотів об'єднати Україну й звільнити українські землі від поляків і москалів. Він заключив союз з Туреччиною, але турки не шанували християнської віри й люди почали нарікати на союз з турками. Дорошенко зрікся булави.

11. Гетьман Іван Мазепа був гетьманом на Лівобережній Україні. Він заключив союз зі шведським королем Карлом XII і при допомозі шведів почав війну проти Московщини. Але в бою під Полтавою в 1709-ому році москалі розбили українське й шведське військо. Від того часу московський уряд обмежував щораз більше права українських гетьманів і українського народу. **В 1764-ому році московська цариця Катерина II примусила гетьмана Кирила Розумовського зректися гетьманства. В 1775-ому році москалі зруйнували Запорізьку Січ, а в 1782-ому році цариця Катерина прилучила Лівобережну Україну до Московщини й завела кріпацтво.**

